

THE ROLE OF MUHYIDDIN IBN ARABI'S SCHOLARLY AND CREATIVE ACTIVITY IN THE HISTORY OF ISLAMIC THOUGHT

Mohlaroyim Yarashova

Lecturer at the Department of Social and Humanities Sciences

Asia International University

e-mail: mohlaroyimyarashova@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Muhyiddin Ibn Arabi, Shaykh al-Akbar, Sufi philosophy, Wahdat al-wujud, Fusus al-Hikam, Islamic mysticism, concept of the perfect man.

Received: 04.09.26

Accepted: 05.09.26

Published: 06.09.26

Abstract: This article analyzes the scientific and creative activities of Muhyiddin Ibn Arabi, a great thinker of the Islamic world and theoretician of Sufi teachings. The thinker's philosophy of "Wahdat al-wujud" (Unity of Being), his views on the relationship between the universe, man, and God, as well as the contribution of his works "Fusus al-Hikam" and "Al-Futuh al-Makkiyya" to the development of Islamic mysticism are revealed. Furthermore, the influence of Ibn Arabi's ideas on the Sufi schools of Transoxiana (Mawarannahr) is discussed.

MUHYIDDIN IBN ARABIY ILMIY VA IJODIY FAOLIYATINING ISLOM TAFAKKURI TARIXIDAGI O'RNI

Mohlaroyim Yarashova

Osiyo xalqaro universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

e.pochta: mohlaroyimyarashova@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Muhyiddin ibn Arabiy, Shayx ul-Akbar, tasavvuf falsafasi, Vahdat ul-vujud, Fusus ul-hikam, islom irfoni, komil inson konsepsiyasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada islom olamining yirik mutafakkiri, tasavvuf ta'limotining nazariyotchisi Muhyiddin ibn Arabiyning ilmiy-ijodiy faoliyati tahlil qilinadi. Mutafakkirning "Vahdat ul-vujud" (Borliqning yagonaligi) falsafasi, uning koinot, inson va Xudo o'rtasidagi munosabatlarga doir qarashlari hamda "Fusus ul-hikam", "Futuhati Makkiya" asarlarining islom irfoni rivojiga qo'shgan hissiy ochib berilgan. Shuningdek,

Ibn Arabiy g'oyalarining Movarounnahr tasavvuf maktablariga ta'siri xususida fikr yuritiladi.

НАУЧНАЯ И ТВОРЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МУХЙИДДИНА ИБН АРАБИ И ЕЁ МЕСТО В ИСТОРИИ ИСЛАМСКОЙ МЫСЛИ

Мохларойим Ярашова

Преподаватель кафедры социально-гуманитарных наук

Азиатского международного университета

e-mail: mohlaroyimyarashova@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Мухйиддин ибн Араби, Великий шейх (Шейх аль-Акбар), философия суфизма, Вахдат аль-вуджуд, Фусус аль-хикам, исламский мистицизм, концепция совершенного человека.

Аннотация: В данной статье анализируется научно-творческая деятельность Мухйиддина ибн Араби, великого мыслителя исламского мира и теоретика суфийского учения. Раскрываются философия мыслителя «Вахдат аль-вуджуд» (Единство бытия), его взгляды на взаимоотношения Вселенной, человека и Бога, а также вклад его трудов «Фусус аль-хикам» и «Футухат аль-Маккийя» в развитие исламского мистицизма (ирфана). Кроме того, рассматривается влияние идей Ибн Араби на суфийские школы Мавераннахра.

Kirish. Islom tafakkuri va falsafasi tarixida tasavvuf ta'limoti o'zining teran gnoseologik va ontologik asoslariga ega bo'lgan yirik yo'nalish hisoblanadi. Bu ta'limotning nazariy-falsafiy poydevorini mustahkamlagan, uni tizimli fan darajasiga olib chiqqan mutafakkirlar orasida Muhyiddin ibn Arabiy (1165–1240) alohida ajralib turadi. Islom olamida "Shayx ul-Akbar" (Ulug' shayx) unvoni bilan e'tirof etilgan Ibn Arabiy o'zining sarmahsul ijodi va teran falsafiy mushohadalari bilan nafaqat arab-musulmon dunyosi, balki butun jahon sivilizatsiyasi tafakkuriga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Uning qalamiga mansub "Fusus ul-hikam" va "Futuhati Makkiya" asarlari asrlar o'tsa-da, islom irfoni va teosofiyasining eng muhim manbalari sifatida o'rganib kelinmoqda. Bugungi kunda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni tiklash, komil inson tarbiyasi va islom sivilizatsiyasining asl insonparvarlik mohiyatini anglashda Ibn Arabiy merosini ilmiy-falsafiy jihatdan tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Muhyiddin ibn Arabiy merosi va uning "Vahdat ul-vujud" ta'limoti qadimdan ko'plab sharhlovchilar va tadqiqotchilarning diqqat markazida bo'lgan. Sharq falsafasida Sadriddin Qunaviy, Abdurahmon Jomiy, Mahmud Shabistariy kabi

allomalar uning asarlariga sharhlar yozishgan. Zamonaviy g'arb islomshunosligida U. Chittik, A. Knish, K. Addas kabi olimlar Ibn Arabiyning ontologik va epistemologik qarashlarini chuqur tahlil qilganlar. O'zbekistonda esa tasavvufshunoslik maktabining yirik vakillari Najmiddin Komilov, Hamidjon Homidiy, Ibrohim Haqqulov kabilarning tadqiqotlarida Ibn Arabiyning islom irfonidagi o'rni va uning turkiy adabiyotga, xususan, Alisher Navoiy ijodiga ta'siri masalalari yoritib berilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolani yozishda tarixiylik, mantiqiylik, qiyosiy-falsafiy tahlil, hermenevtika (matnlarni sharhlash) va tizimlilik metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida Ibn Arabiyning asarlari va uning g'oyalariga doir ilmiy adabiyotlar obyektivlik tamoyili asosida o'rganildi, mutafakkir g'oyalarining davrlar va makonlar o'rtasidagi evolyutsion xarakteri tahlil qilindi.

Tahlil va natijalar. Muhyiddin ibn Arabiy Andalusiyaning Mursiya shahrida tug'ilib, umrining katta qismini sayohatlarda – Mag'rib, Misr, Iroq, Ijaz va Suriyada o'tkazdi. Uning ilmiy-ijodiy faoliyati islom olamida intellektual inqirozlar va siyosiy tarqoqliklar yuzaga kelgan bir davrga to'g'ri keldi. Shunga qaramay, mutafakkir islom ezoterikasini muazzam bir tizimga solishga erishdi.

Ibn Arabiy falsafasining markazida "Vahdat ul-vujud" (Borliqning yagonaligi) konsepsiyasi turadi. Bu ta'limotga ko'ra, haqiqiy va mutlaq vujud faqat Allohga xosdir. Koinotdagi barcha mavjudotlar mutlaq Vujudning turli darajadagi tajalliylari (kashf etilishi, namoyon bo'lishi) hisoblanadi. Ibn Arabiy xudoni bilish – bu o'zlikni bilish ekanligini, moddiy olam faqatgina ilohiy ismlar va sifatlarning ko'zgusi ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, Yaratuvchi (Haq) va yaratilgan (xalq) o'rtasida ham farq, ham ayniyat mavjud: mohiyatan ular bir (mutlaq vujud doirasida), ammo namoyon bo'lish shakliga ko'ra turlichadir.

Mutafakkirning g'oyalari uning ikkita shoh asarida o'zining eng mukammal ifodasini topgan:

1. "Futuhati Makkiya" (Makka kashfiyotlari) – tasavvuf ensiklopediyasi bo'lib, koinotning yaralishi, ilohiy ismlar siri, shariat, tariqat va haqiqat bosqichlari kabi yuzlab mavzularni qamrab oladi.

2. "Fusus ul-hikam" (Hikmatlar durdonalari) – 27 nafar payg'ambar hayoti va timsoli orqali ilohiy hikmatlar va sifatlarni tushuntirib beruvchi eng murakkab va teran asardir. Bu asarda har bir payg'ambar bitta ilohiy ismning mukammal tajalliysi sifatida talqin qilinadi.

Ibn Arabiyning yana bir muhim g'oyasi – "Komil inson" (Al-Inson al-Komil) konsepsiyasidir. U insonni mikrokosm (kichik olam) sifatida ko'radi. Agar koinot ilohiy ismlarning tarqoq holdagi ko'zgusi bo'lsa, Komil inson ana shu barcha ism va sifatlarni o'zida

mujassam etgan mukammal ko'zgudir. Borliqning yaratilishidan asosiy maqsad ham aynan Komil insonning dunyoga kelishidir.

Movarounnahr tasavvuf maktablariga ta'siri Ibn Arabiyning "Vahdat ul-vujud" falsafasi Yaqin Sharq bilan cheklanib qolmay, tez orada Movarounnahr va Xurosonga ham yetib keldi. Garchand Naqshbandiya tariqatining ba'zi yirik vakillari "Vahdat ul-shuhud" (Guvohlik yagonaligi) g'oyasini ilgari surib, Ibn Arabiy qarashlariga qisman e'tiroz bildirgan bo'lsalar-da, uning ijodi mintqa mutafakkirlari tomonidan chuqur o'rganilgan. Xususan, temuriylar davri allomasi, Mavlono Abdurahmon Jomiy o'zining asarlarida, jumladan "Naqdi nusus" va "Lavoih"da Ibn Arabiy falsafasini Movarounnahr va Xuroson ahli uchun tushunarli tilda mukammal sharhlab bergan. Alisher Navoiy ijodida kuzatiladigan irfoniy ohanglar, olam va odam, ishq va oriflik haqidagi teran misralarning poydevorida ham aynan "Vahdat ul-vujud" ta'limotining qudratli ta'siri sezilib turadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Muhyiddin ibn Arabiyning ilmiy-ijodiy faoliyati islom tafakkuri tarixida butun bir davrni tashkil etadi. U tasavvufni hissiy-axloqiy amaliyotdan olamshumul teosofik va ontologik falsafa darajasiga ko'tardi. "Vahdat ul-vujud" va "Komil inson" konsepsiyalari orqali islom madaniyatida bag'rikenglik, insonni ulug'lash va Yaratganga muhabbat tuyg'ularini ilmiy asoslab berdi. Bugungi kunda Yangi O'zbekistonda uchinchi renessans poydevorini qurish jarayonida ajdodlarimiz ma'naviy dunyoqarashini shakllantirgan bu kabi ulug' mutafakkirlar merosini obektiv, chuqur ilmiy asosda o'rganish yosh avlodni komillik ruhida tarbiyalashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Muhyiddin ibn Arabiy. Fusus ul-hikam (Hikmatlar durdonalari). Tarjimon va sharhlovchilar: M. Kenjabek, A. Mansur. – T.: Movarounnahr, 2020.
2. Komilov N. Tasavvuf. – T.: Movarounnahr - O'zbekiston, 2009.
3. Haqqulov I. Tasavvuf va she'riyat. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2007.
4. Chittick W. C. The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-Arabi's Metaphysics of Imagination. – New York: SUNY Press, 1989.
5. Addas C. Quest for the Red Sulphur: The Life of Ibn 'Arabi. – Cambridge: Islamic Texts Society, 1993.
6. Jomiy A. Lavoih (Yorug'lik nurlari) / Fors-tojik tilidan Asqar Mahkam tarjimasi. – T.: Adolat, 2007.